

آسیب های نو پدید؛ شبکه های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ی ایرانی

سمیرا ابراهیم پور کومله^۱، دکتر کامیان خزایی^۲

چکیده

زمینه و هدف پژوهش: شبکه ی اینترنت در کنار مزایای بی شمارش، معایبی نیز دارد که عدم آشنایی کامل با فضای مجازی می تواند آسیب هایی را برای خانواده ها به بار آورد. این مقاله در صدد بوده است تا برخی از معایب و تهدیدات موجود در اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی را معرفی و راهکارهایی جهت مقابله و کاهش این گونه آسیب ها ارائه نماید.

روش پژوهش: برای انجام این مطالعه از طریق استنادی به بررسی مبانی نظری و ادبیات پژوهشی موجود پیرامون موضوع تحقیق پرداخته شده است.

یافته ها: در این مقاله پس از طرح جایگاه خانواده به عنوان مهم ترین واحد اجتماعی، پدیدآیی فن آوری های اطلاعات و ارتباطات، ظهور اینترنت و گسترش فراگیر شبکه های اجتماعی و طرح آنها در قالب فرصت ها و تهدیدها به آسیب های نو پدید ناشی از ماهواره، بازی های رایانه ای، تلفن همراه و اینترنت پرداخته شده است. والدین چندان با اینترنت و فضای مجازی آشنایی ندارند و فرزندان آنها جهت برقراری تماس با دوستان قدیمی و یافتن دوستان جدید و به اشتراک نهادن اطلاعات شخصی و موضوعات مورد علاقه شان در شبکه های اجتماعی مجازی عضو می شوند و اغلب نیز از خطراتی که در کمین آنهاست، آگاه نیستند؛ لذا راهکارهایی جهت مقابله و کاهش تهدیدات اینترنتی در ابعاد فرهنگی، آموزشی و ... به ویژه بومی سازی شبکه های اجتماعی مجازی با توجه به هنجارهای جامعه ارائه شده است.

نتایج: در این پژوهش، ضمن برجسته ساختن اهمیت نهاد خانواده و مورد تهدید قرار گرفتن آن از سوی شبکه های اجتماعی، پیشنهاداتی به منظور آشنایی هر چه بیشتر خانواده ها با تهدیدات فضای مجازی و استفاده ی صحیح از فضای مجازی ارائه شده است.

کلید واژه ها: آسیب های نو پدید، اینترنت، خانواده، فضای مجازی

^۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی آموزشی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس، چالوس، ایران.
samiraabrahimpour@yahoo.com

^۲ عضو هیأت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس، چالوس، ایران. kamian44@yahoo.com

خانواده در تمام فرهنگ ها کانون شکل گیری هویت فرد است. هیچ فردی جدا از خانواده اش قابل تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده ی فرد و شخصیت اوست (ثنایی، ۱۳۷۹). کانون مقدس خانواده بهترین مکان برای تربیت جسم و روان است (فراست، ۱۳۸۱). خانواده یک سیستم تلقی می شود که حداقل از یک زن و مرد تشکیل می شود. این دو، نقش خود را به عنوان زن و شوهر در قبال یکدیگر ایفا می کنند. در صورتی که در خانواده فرزندان هم وجود داشته باشند، این سیستم بزرگتر و پیچیده تر شده و نقش های دیگری همچون نقش والدینی نیز به نقش های گذشته اضافه می شود. به زعم نظری و نوایی نژاد (۱۳۸۴) خانواده چیزی بیشتر از مجموعه ی افرادی است که در یک فضای فیزیکی و روان شناختی با هم مشارکت دارند. امروزه، خانواده در اشکال گوناگون دیده می شود که هر کدام یک سیستم اجتماعی-فرهنگی تلقی می شوند. در داخل چنین سیستمی، افراد به وسیله ی حلقه های عاطفی قدرتمند، بادوام و متقابل به یکدیگر گره خورده اند. ورود به این سیستم سازمان دهی شده از طریق ازدواج یا تولد صورت می گیرد.

خانواده پایه ی بنیادین اجتماع، سلول سازنده ی زندگی انسان، خشت بنای جامعه، کانون اصلی حفظ سنت ها، هنجارها و ارزش های اجتماعی است و شالوده ی استوار پیوندهای اجتماعی و روابط خویشاوندی و کانونی برای بروز و ظهور عواطف انسانی و پرورش اجتماعی است. خانواده واحدی است که بر اساس ازدواج پدید می آید و از آغاز پیدایی خود، همچون حریمی امن، زندگی انسان را در بر گرفته و موج تازه ای در درون شبکه ی خویشاوندی ایجاد می کند که شمار زیادتری از خویشاوندان را نیز به هم پیوند می دهد. انسان در خانواده، فرایند جامعه پذیری را می آموزد که مجموعه ای از بایدها و نبایدها است و بالاخره نقش هایی را در روابطش با دیگران یاد می گیرد. آنچه در خانواده از اهمیت برخوردار است، توجه به ارزش ها به ویژه ارزش های خانوادگی و اجتماعی است. ارزش های اجتماعی از اساسی ترین عناصر نظام اجتماعی هستند که از طریق آنها می توان جامعه را کنترل کرد و به سوی زوال یا تعالی سوق داد. بنابراین، خانواده ها باید عواملی را که موجب پیدایش، شکل گیری و تقویت ارزش ها و ارتباطات خانواده و جامعه می شوند، بشناسند (کفاشی، ۱۳۸۹).

تعاریف فوق نشان دهنده ی اهمیت فوق العاده ی این بنیان کوچک اجتماعی و تأثیر آن در تمامی شئون زندگی افراد به ویژه فرزندان است؛ اما این سیستم نیز مانند هر سیستم دیگری دستخوش حوادث تلخی می شود و همیشه در امان و به دور از تهدید نیست. مفهوم خانواده در کشور ما از معنایی وسیع تر برخوردار است، زیرا صمیمیتی که در خانواده ی ایرانی حاکم است در خانواده های بسیاری از کشورها از جمله غرب دیده نمی شود. امروزه، شیوه های ضربه زدن به فرهنگ و هویت ملی یک کشور تغییر یافته و دشمنان سعی می کنند از طریق جنگ نرم افزاری به فروپاشی بنیان خانواده و آرا و عقاید جوانان آن مرز و بوم نایل آیند. در دنیای ماشینی و شهری امروز که والدین فرصت چندانی برای صرف وقت با فرزندان شان ندارند و از طرف دیگر تک فرزندی بودن خانواده ها، والدین ساده ترین راه را برای سرگرم نمودن فرزندان شان انتخاب می نمایند؛ بدین صورت که ابزارهایی همچون تلفن همراه، لپ تاپ، رایانه ی شخصی و اینترنت را در اختیار فرزند دلبنده شان قرار می دهند تا او در اتاق خود به کار با آنها مشغول شود؛ حال آن که فرزند تنها از نظر فیزیکی در محیط امن خانه به سر می برد، ولی در عمل از طریق این وسایل به ویژه

اینترنت به دنیایی به مراتب بزرگ تر از محیط پیرامونش قدم می نهد و با چیزهایی مواجه می شود که بسیاری از پدران و مادران از وجود آنها آگاه نیستند.

گسترش فناوری های نوین در عرصه ی الکترونیک و رایانه در چند دهه ی گذشته، موجب پدیدار شدن انواع و اقسام لوازم و برنامه های الکترونیکی و رایانه ای از جمله اینترنت، تلفن همراه، ماهواره و بازی های رایانه ای در جهان شده است. انکارناپذیر است که این تحولات و پیشرفت ها زندگی بشر را چندین برابر آسان تر نموده است، اما در آن سوی سکه نمی توان از آسیب های ناشی از این فناوری های نوین غافل ماند. کودکان عصر حاضر مانند کودکان نسل های گذشته نیستند که تنها با بازی کردن با همسالانشان و تماشای کارتون های تلویزیونی سرگرم شوند. تقریباً تمامی این کودکان و نوجوانان از همه ی این فناوری ها یا برخی از آنها برخوردارند. صرف نظر از کاربرد وسیع این ابزارها، آنچه امروزه کاربرد وسیعی یافته و بخش وسیعی از فعالیت های روزمره ی افراد را پوشش می دهد، اینترنت و به تبع آن فضای مجازی است. اینترنت مجموعه ی پایان ناپذیری از پایگاه های داده است که اطلاعات مختلف و متنوع فردی و جمعی انسان ها را در خود جمع آورده است و هر روز نیز گسترش می یابد. دلایل زیر باعث شده اند که اینترنت به عمومی ترین شبکه برای حل مسایل اجتماعی و فرهنگی تبدیل شود:

1. سهولت گفتگو و تبادل اطلاعات با دیگران از طریق چت¹ که اگر در مباحث آموزنده و علمی به کار گرفته شود، به بالا رفتن فرهنگ افراد و جامعه کمک می کند.
2. سرعت تبادل اطلاعات و ناشناخته ماندن مبادله کنندگان در صورت تمایل و قلت هزینه های تبادل اطلاعات.
3. امکانات قابل توجهی که اینترنت به عنوان یک پایگاه می تواند در اختیار افراد جامعه قرار دهد؛ مانند دستیابی به اطلاعات در خصوص هر نوع موضوعی، ارسال و دریافت نامه های الکترونیکی، خرید هرگونه لوازم از طریق سفارش الکترونیکی که از اتلاف وقت جلوگیری می کند، انجام مبادلات بانکی، عضویت در شبکه های مجازی و ...

بر این اساس می توان گفت که پتانسیل های مثبت و کاربردهای مفیدی که جنبه های گوناگون زندگی انسان را تحت تأثیر قرار داده و تسهیل و تسریع، تسهیل و خلاقیت را برایش به ارمغان می آورد، بخشی از توانایی های معجزه آسای این شبکه ی جهانی است؛ اما این شبکه ی جهانی در حال گسترش روی دیگری نیز دارد و آن وجود خطرات بالقوه است که گاهی می تواند به خساراتی بزرگ و جبران ناپذیر مبدل شود. به طور کلی، گسترش اینترنت در جامعه موجب بروز فرصت هایی جهت افزایش آگاهی افراد و حتی ایجاد اشتغال برای برخی از افراد شده است، ولی تهدیداتی نیز به همراه دارد. با وجود اینترنت، علاوه بر وجود دنیای واقعی و الگوهای ارتباط سنتی در آن، فضاهای مجازی نیز ایجاد شده اند که نحوه ی تولید، انتقال و مصرف اطلاعات در آنها دیگر به شیوه ی سنتی صورت نمی پذیرد و این الگوها، کاملاً دگرگون شده اند. گسترش فضاهای مجازی مانند سایر انواع دیگر تحولات و پیشرفت ها،

1. Chat

پیامدها و آثار مثبت و منفی گوناگونی را در جامعه و زندگی کاربران این گونه فضاها ایجاد کرده است. مثبت ترین پیامد آن را می توان تسهیل و تسریع ارتباطات و تبادل اطلاعات دانست. منفی ترین پیامد آن را می توان به خطر افتادن حریم خصوصی افراد، منزوی شدن آنها و از هم پاشیدگی بنیان خانواده معرفی نمود. اصلی ترین علتی که می توان برای بروز این پیامدهای منفی بیان داشت، این است که در فضای مجازی افراد نمی توانند به شناخت صحیح و کافی از هم دست یابند.

مدتی است که موضوعی با عنوان آسیب های نوپدید به ویژه آسیب های ناشی از اینترنت، تلفن همراه، ماهواره و بازی های رایانه ای از سوی مسئولان و کارشناسان ذی ربط مطرح شده است و بر لزوم برنامه ریزی و سیاست گذاری در حوزه ی پیشگیری از این آسیب ها تأکید می شود. آسیب شناسی را می توان شناسایی مجموعه ی عوامل و شرایطی دانست که موجب عدم سازگاری فعالیت ها و اعمال اجتماعی و روانی فرد با هنجارهای اجتماعی و روان شناسی می گردند. آسیب های نو پدید در کشور به دلیل توسعه ی فناوری ها رو به گسترش هستند و در بسیاری از کشورها با در نظر گرفتن افزایش این فناوری ها برای پیشگیری و مقابله با آسیب های نوپدید برنامه ریزی شده است؛ اما در ایران با توجه به سرعت گسترش فناوری ها و توسعه ی اینترنت و فضای مجازی برنامه ریزی و راهکار مؤثری برای مقابله با این گونه آسیب ها تدبیر نشده است و این موجب افزایش دامنه ی این گونه آسیب ها در سراسر کشور شده است.

بروز آسیب های نوپدید می تواند زمینه ساز نوع جدیدی از آسیب های اجتماعی و روانی باشد. به همین دلیل، برنامه ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب های نو پدید لازم و ضروری می نماید. آسیب های نوپدید، آسیب های مرتبط با فناوری های جدید است که آسیب های ناشی از استفاده از ماهواره، بازی های رایانه ای، تلفن همراه و اینترنت می توانند در این مجموعه قرار گیرند. در این مقاله سعی شده است تا به آسیب های مرتبط با اینترنت به ویژه عضویت در شبکه های اجتماعی مجازی پرداخته و برای رفع این گونه معضلات پیشنهاداتی ارائه شود.

از آثار مثبت اینترنت به روز کردن اطلاعات، استفاده از مطالب علمی و دسترسی به فناوری های روز است، اما به موازات آن گرایش نوجوانان و جوانان به چت روم ها، عشق های مجازی، کلاهبرداری و سو استفاده از دختران و پسران با ارایه ی شخصیت های دروغین، ازدواج های اینترنتی، سرقت اطلاعات و اخاذی را موجب شده است. افراد همیشه به دنبال راه های کوتاه و سریع برای رفع نیازهای خود هستند و به درست بودن راهکار چندان توجهی ندارند. به همین علت وقتی اغلب افراد در اینترنت، جواب سؤالات خود را در کمترین زمان ممکن به دست می آورند، به صورت ناخودآگاه و حتی افراطی به استفاده از این ابزار ارتباطی روی می آورند. آسیب های نوپدید و از جمله آسیب های اجتماعی در دنیای مجازی به دلیل عدم وجود موانع، امکان برخورد با هرگونه پیام به ویژه پیام هایی است که برای افراد آسیب های جدی روحی، روانی و اجتماعی به بار می آورند.

سایت های شبکه های اجتماعی که اجتماعات مجازی کاربران اینترنتی هستند، جز خبرسازترین وب سایت های^۱ سال های اخیر اینترنت محسوب می شوند و بخش قابل توجهی از فعالیت های کاربران را در خود جای داده اند. چهار شبکه ی اجتماعی توئیتر^۲، فیس بوک^۳، لینکدین^۴ و مای اسپیس^۵ از معروف ترین شبکه های مجازی با جهانی می باشند. به جز این شبکه ها که کاربرانی از سراسر دنیا از آنها استفاده می کنند، شبکه های مجازی دیگری با عنوان فیس بوک ایرانی، سایت های دوست یابی و همسریابی نیز در داخل کشور فعالیت می کنند.

میزان استفاده از اینترنت و شبکه های مجازی چنان رو به گسترش است که نسل کنونی را نسل زد^۶، نسل اینترنت یا نسل شبکه نام نهاده اند. این نسل متولدین اواسط دهه ی ۱۹۹۰ میلادی به بعد هستند. بین استفاده ی نسل های مختلف از شبکه های اجتماعی و همچنین انگیزه های آنها از پیوستن به فضای مجازی تفاوت های قابل توجهی وجود دارد. به عنوان مثال، نتایج تحقیقات نشان داده است که مادران نسبت به پدران بیشتر از فیس بوک استفاده می کنند و بیشتر دوستان فیس بوکی مادران، اعضای خانواده و خویشاوندان آنها هستند؛ اما پدران بیشتر با دوستان فیس بوکی خود در خارج از فیس بوک ارتباط برقرار می کنند (Bartholomew, & et al, 2012). حال آن که نسل اینترنت تماس با دوستان و سرگرمی را نسبت به تماس با خانواده به عنوان دلیل عضویت در شبکه های اجتماعی مجازی ذکر می کنند.

سایت های شبکه های اجتماعی آن دسته از وب سایت هایی هستند که طیف وسیعی از تعاملات اجتماعی با دوستان و اعضای خانواده را میسر می سازند. رسانه های اجتماعی می توانند در طول استخدام و فرایند بررسی کارکنان و به ویژه کارمندان کلیدی یا آنهایی که با کودکان سر و کار دارند، ابزاری قدرتمند به حساب آیند. از طریق برنامه ریزی و اجرای متفکرانه، امکان مهار قدرت سایت های رسانه های آنلاین و نفوذ آنها، به طور قانونی به نفع سازمان مربوطه امکان پذیر می شود (Wodarz, 2011).

"قانون حفاظت از دانش آموز امی هستیر"^۷، معروف به "قانون میسوری فیس بوک"^۸، هر گونه گفتگوی خصوصی بین معلمان و دانش آموزان را در فیس بوک منع می کند. به بیان دیگر، معلمان و دانش آموزان نباید از طریق چت یا پیام های خصوصی با یکدیگر در تماس باشند. دانش آموزان باید بدانند که ممکن است اهداف آموزشی، حرفه ای یا ورزشی خود را با گذاشتن پست های^۹ نامناسب در فیس بوک به خطر بیندازند. با وجود این که بسیاری از دانش آموزان، امروزه از امکاناتی همچون فیس بوک، توئیتر، ایمیل^{۱۰}، پیام فوری^{۱۱}، پیامک، ام ام اس^{۱۲} و غیره به عنوان

-
1. WebSite
 2. Twitter
 3. Facebook
 4. LinkedIn
 5. My Space
 6. Generation Z
 7. The Amy Hestire Student Protection Act
 8. The Missouri Facebook
 9. Post
 10. Email
 11. Instant Messaging (IM)
 12. MMS

شکل اصلی ارتباطشان با خانواده و دوستانشان استفاده می کنند و نیز این راه ها ممکن است راحت ترین راه های ارتباطی باشند، لازم است که یک رمز حرفه ای در زمانی که این ابزارها وارد ارتباط میان معلمان و دانش آموزان می شوند، وجود داشته باشد. لازم است که معلمان و دانش آموزان این رمز را بشناسند و به آن احترام بگذارند. با وجود آن که این شبکه های اجتماعی ارزش های مثبتی می توانند داشته باشند مانند یاد آوری کردن تکالیف بعدی به دانش آموزان، اطلاع رسانی درباره ی جلسات یا فعالیت های عملی و جواب دادن به سؤالات مربوط به تکالیف خانه، ولی ضروری است که معلمان درباره ی فیس بوک، توییتر کردن^۱، پیام فوری و ارسال ایمیل به دانش آموزان محتاط و معقول عمل نمایند. اگر معلمان از رسانه های ارتباط الکترونیکی به صورت حرفه ای و مسئولانه استفاده نمایند، دیگر جایی برای هیچ نوع سو تفاهمی باقی نمی ماند (Hunter, 2012).

تهدیدات سایبری در میان جوانان به سرعت در حال تبدیل شدن به یک پدیده ی جهانی است. مربیان، والدین و سیاست گذاران برای محدود کردن این رفتار منفی و گاهی ویرانگر در تلاش هستند. از آن جا که اکثر تهدیدات و خشونت های سایبری از کامپیوترهای خانگی نشأت می گیرند، والدین می توانند نقش مهمی در جلوگیری از تهدیدات سایبری و ایجاد جهان آنلاینی مهربان تر یا آنچه که به اصطلاح مهربانی سایبری خوانده می شود، ایفا نمایند. والدین با اشکال جدیدتر شبکه های اجتماعی آنلاین مانند فیس بوک، وبلاگ ها و چت روم ها خیلی آشنا نیستند. علاوه بر این، آنها در مورد مسأله ی تهدیدات سایبری چندان نگران نیستند و از میزان تهدیدات سایبری در میان فرزندانشان مطلع نیستند. اگرچه اقلیت والدین کنترل های سخت گیرانه تر در خصوص فناوری و مجازات های سخت تر را به عنوان راه حل این مشکل مطرح می کنند؛ اکثر والدین تصور می کنند راهکار مؤثرتر در بلند مدت برای بزرگسالان در خانه و مدرسه به منظور پیشگیری از آسیب های پیش روی فرزندانشان ایجاد مدلی برای رفتار درست، فراهم آوردن فرصت هایی به منظور گفتگو با جوانان و بهبود و توسعه ی برنامه ی حل این معضل به همکاری میان دانش آموزان، والدین و مربیان آنان نیاز دارد (Cassidy, Brown, Jackson, 2012).

مطالعات اخیر نشان داده اند که بیش از ۹۵ درصد از دانشجویان مقطع کارشناسی در انگلیس به طور مداوم از سایت های شبکه های اجتماعی استفاده می کنند. دانشجویان تحت مطالعه ادعا کردند که پیش از ثبت نام در دانشگاه به فیس بوک پیوسته بودند، زیرا فیس بوک را ابزاری برای پیدا کردن دوستان جدید در دانشگاه می دانستند؛ ضمن این که می توانستند با دوستان قبلی و اعضای خانواده ی خود همچنان در تماس باشند. از طرف دیگر، این دانشجویان تصور می کردند که فیس بوک اغلب برای دلایل اجتماعی اش مورد استفاده قرار می گیرد نه برای اهداف آموزش رسمی؛ اگرچه گاهی اوقات از آن به طور غیر رسمی برای مقاصد آموزشی نیز استفاده می شود ولی مراقبت ها در خصوص فیس بوک باید نسبت به مزایای آن بیشتر در نظر گرفته شود (Madge, Meek, Wellens, Hooley, 2009). در سال های اخیر محبوبیت شبکه های اجتماعی آنلاین تا حد بی سابقه ای افزایش یافته است. به طوری که محبوب ترین آنها صدها میلیون کاربر دارند. این موفقیت منافی را در درون خود این جوامع شبکه ای ایجاد کرده است و تعداد مطالعات و پژوهش ها جهت درک این شبکه ها را افزایش داده است ولی

گسترده‌گی بسیار و محدودیت دسترسی به تمامی کاربران بزرگترین شبکه‌های اجتماعی آنلاین کسب اطلاعات مکفی درباره‌ی دیدگاه کاربران آنها و چگونگی روابطشان را با مشکل مواجه کرده است (Gjoka, 2010).

فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ در چگونگی این که مردم بتوانند نزدیکی را از لحاظ مکانی، حقیقی و ارتباط تجربه نمایند، انقلابی به پا کرده است. این فناوری‌ها دسترسی ارزان به هر چیز و هر کس را در جهان ممکن ساخته‌اند. این فناوری‌ها، عیناً تعامل چهره به چهره را در فضای سایبری بازسازی می‌کنند و امکان مشارکت در انواع متعدد ارتباطات اجتماعی را میسر می‌سازند. مردم از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای نوشتن وبلاگ‌ها، ارسال نامه‌های الکترونیکی، برقراری روابط اجتماعی از طریق سایت‌های شبکه‌ای مانند فیس‌بوک و مای اسپیس، ارسال متن به یکدیگر از طریق سرویس پیام کوتاه^۲ تلفن همراه و گفتگو از طریق پیام فوری آنلاین استفاده می‌نمایند. با وجود کاربردهای بسیاری که فناوری اطلاعات و ارتباطات دارد، موضوعی که امروزه زیاد به آن پرداخته می‌شود این است که ارتباطات فیزیکی واقعی به نفع ارتباط‌های آنلاین در حال کاهش هستند. در نتیجه، این امر به روابط اجتماعی بیشتر اما ضعیف‌تر منجر می‌شود. تحقیقات پیشین در زمینه‌ی فناوری‌های ارتباطی به نتایج ناهمخوان و متناقضی در خصوص اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر رفتار انسان و ارتباطات اجتماعی دست یافته‌اند. نتایج بررسی‌ها درباره‌ی دو نوع از فناوری‌ها یعنی متن و پیام فوری روی حجم و قدرت سه شبکه‌ی اجتماعی (خانواده، دوستان و آشنایان) در کویت نشان داد که به جز در مورد خانواده در برقراری ارتباطات اجتماعی که ارتباط معناداری با استفاده از پیام فوری داشت، در خصوص قدرت و حجم شبکه‌های اجتماعی در هر سه حوزه‌ی مورد بررسی ارتباط معنادار منفی و مثبتی به ترتیب با استفاده از فناوری (هم پیام فوری و هم پیام متنی) به دست آمد. علاوه بر این، برخی عوامل دموگرافیک مانند جنسیت و وضعیت تأهل نقش متوسطی را با توجه به روابط اجتماعی ایفا می‌کردند. بر این اساس می‌توان گفت که فناوری‌های ارتباطی جدید، مزایا و معایب متعددی دارند. از این رو، با توجه به قدرتی که این فناوری‌ها از نظر اجتماعی دارند، فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان یک فناوری که در جهت توسعه و تغییر ارتباطات اجتماعی گام بر می‌دارد، باید بیشتر مورد بررسی قرار گیرد (Al-Sanaa, 2009).

جذابیت‌ها، قابلیت‌ها و ویژگی‌های خاص فضای مجازی آن را به محیطی برای تعاملات اجتماعی مبدل کرده است. جهان مجازی شکل دیگری از جهان واقعی است. بنابراین، این دو جهان دارای عناصر اولیه‌ی مشترک هستند و تنها چگونگی، جنس و نقش این عناصر با یکدیگر متفاوت است. پس اصول حاکم و مهارت‌های فنی و رفتاری لازمه‌ی تعامل در این محیط هاست و با وام گرفتن از فضای واقعی وارد این فضا خواهد شد. قطعاً نداشتن برخورد و رفتار مناسب و هنجارمند و قانونمند و مهمتر از همه اخلاقمند، ارتباط میان افراد را دچار چالش خواهد کرد (بزرگواری، ۱۳۸۸). کرمشایی و همکاران (۱۳۹۰) مشکل اعتیاد اینترنتی را از عوارض زندگی در دنیای متمدن دانسته‌اند و در پژوهش آنها تفاوت میانگین اعتیاد به اینترنت در بین پاسخگویان دختر و پسر معنادار بود. بدین

صورت که میانگین اعتیاد به اینترنت در بین پاسخگویان دختر بیشتر از پسر بود. همچنین ۳۸ درصد پاسخگویان در معرض ریسک اعتیاد اینترنتی قرار داشتند.

نیسی و مدحج (۱۳۹۰) توسعه و پیشرفت کسب و کار در فضای مجازی را بیش از هر چیز معلول وجود فضای ایمن و مصون از تعدی دانسته اند. با توجه به ناشناس بودن کاربران و سهولت استفاده از اینترنت، حق مصون بودن حریم خصوصی و داده های شخصی در فضای مجازی به یکی از چالش انگیز ترین مسایل حقوق بشر تبدیل شده است، زیرا تجاوز به حریم خصوصی افراد به سرعت افزایش یافته است. استاد حسین و دلیلی (۱۳۸۹) معتقدند که تمایل کاربران به حضور در شبکه های اجتماعی و به اشتراک نهادن اطلاعات موجب گردیده تا بازاریابی های حوزه ی فناوری های مجازی به دنبال کسب منافع از این فرصت نو ظهور باشند. تبادل اطلاعات در این شبکه ها آن قدر وسیع و فعالیت در این حوزه آنچنان جذاب است که سازمان ها و دستگاه های اطلاعاتی فعالیت در آن را آمیخته با سر فصل های اقتصادی-اجتماعی نمودند و با ارائه ی خدمات و فضاهای رایگان، کاربران را در اقصی نقاط جهان به شرکت در شبکه های اجتماعی ترغیب نمودند. بومی سازی فرصت به وجود آمده در قالب شبکه های اجتماعی محلات و ارائه ی خدمات مجازی با برقراری یک رویه ی ایمن به منظور تبادل اطلاعات شهروندان در محلات و حتی در مجتمع های مسکونی نقاط قوتی را در بر می گیرد. از این رو، با بهره مندی از این فرصت، امکان مشارکت و حضور شهروندان در عرصه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، رفاهی و سیاست محله محوری تحقق یافته و هر شهروند با مشارکتی آگاهانه در مدیریت بهینه ی شهر خود گام بر می دارد.

فعالیت در فضای مجازی همچون فضای فیزیکی با الگوی هنجاری قابل اتکا و متناسب با فرهنگ بومی موجه خواهد بود. کنترل، به عنوان یکی از روش های جلوگیری از بروز ناهنجاری های اجتماعی و هنجارسازی در قالب روشنگری و راهنمایی کاربر فضای مجازی لازم است با رویکردهای کاربردی و عینی مطابق با ویژگی های متمایز این فضا اعمال شوند. نحوه ی پیروی از ارزش ها و خواست های گروه های انسانی از سوی کاربران ایرانی اینترنت و همچنین، لزوم و چگونگی فعال ساختن خود کاربران در هدایت و اثر گذاری در فضای مجازی به سهم خویش می توانند به عنوان مبنای کنترل و هنجارسازی مثبت برای استفاده از این فضا مطرح شوند (فخریان، ۱۳۹۰). جعفری (۱۳۹۰) فضای مجازی را به عنوان یکی از ویژگی های زندگی مدرن تعریف کرده است که همانند هر پدیده ای که منافع و اثرات مثبتی بر زندگی بشر دارد، دارای جنبه های منفی و ویرانگری نیز هست. امروزه، ابزارهای فناوری نوینی مانند شبکه های رایانه ای و اینترنت به افقی تازه برای اعمال خشونت آمیز تروریست ها بر ضد امنیت اجتماعی در فضایی گسترده و بدون مرز تبدیل شده اند. با در نظر گرفتن اجتماع به عنوان بستر زندگی که کلیه ی تعاملات در آن جاری است، با تحقق امنیت اجتماعی تمام مجموعه (هم افراد و هم اجتماع) از امنیت بهره می گیرند. بنابراین، امنیت اجتماعی صرفا یکی از ابعاد امنیت ملی نیست و فقط وجه سیاسی ندارد. سایبر تروریسم به شکل تروریسم در فضای مجازی بر ضد امنیت اجتماعی شهروندان ایرانی به عنوان یک تهدید جدی قابل توجه است.

کشتی ارای و اکبریان (۱۳۹۰) با معرفی عصر جدید به عنوان عصر پرشتاب ارتباطات، ورود بسیار ساده و سریع، حداقل محدودیت برای دسترسی، برقراری ارتباط با سراسر دنیا به اشکال مختلف و عدم وجود محدودیت زمانی و مکانی، دسترسی به پایگاه های اطلاعاتی مختلف و شرکت در فعالیت های اقتصادی، علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و ... را از ویژگی های بی بدیل آن بر شمرده اند. وسعت عمل و انعطاف پذیری بی حد آن گاهی منجر به تغییرات اساسی در ارکان جامعه شده است؛ چرا که آشنایی با دیگر جوامع، خواسته یا ناخواسته هنجارهای جدید به ارمغان می آورد تا آن جا که هنجارها و ارزش های جامعه ی خودی در آن محدوده کم رنگ می گردد. از جمله راهکارهایی که می توان برای مقابله با چالش های این چینی در نظر گرفت نظارت اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل اجتماعی توسط هر شخص جهت حفظ ارزش ها و هنجارهای جامعه ی دینی می باشند.

یاسمی نژاد، آزادی و امویی (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که فضای مجازی می تواند امنیت اجتماعی را مورد تهدید قرار دهد، زیرا اینترنت با وجود این که می تواند به عنوان ابزاری قدرتمند در عرصه ی اطلاع رسانی به کار گرفته شود تا آن جا که گاهی از آن به عنوان انفجار اطلاعات هم نام برده می شود، ولی این فناوری مدرن با تمام فوایدی که دارد، تهدیدها و خطرهایی نیز برای جامعه و بشر داشته است. به طوری که امروزه، بخش عمده ای از جرایم مربوط به حوزه ی کامپیوتر، اینترنت و فضای مجازی است که امنیت اجتماعی را هدف قرار داده اند. ابری (۱۳۸۷) نقش مثبت فضای مجازی را در عرصه ی ظهور خلاقیت مورد تأکید قرار داده است، زیرا فناوری دیجیتالی و جامعه ی شبکه ای، افراد را به سوی زندگی ای سوق داده است که در آن می توانند با اتخاذ نقشی فعال و خلاق، به صورت فردی یا جمعی در ساختن چیزی جدید سهیم باشند، در فرایند هم آفرینی شرکت کنند و به خودیابی خویشتن کمک کنند. کیفیت آزادی بخشی اینترنت، کاربران اینترنتی را دعوت می کند تا به تفکر، تجربه، بازی، فعالیت های گروهی و ارتباط بپردازند. اینترنت همواره محیطی را خلق کرده است که همگان می توانند با تکیه بر توانایی ها و استعدادهای خود دست به ابداع و خلاقیت بزنند. از میان رفتن محدودیت مکان، زمان، نبود کنترل و انتقاد، ناشناس ماندن، امکان خیال پردازی و تنوع گوناگون محیط های اینترنتی فرصت مناسبی را برای بروز خلاقیت فراهم می کند. حقیقی (۱۳۸۸) شناخت فناوری های نوین، استفاده از رایانه و شبکه های مبتنی بر آن، استفاده ی به موقع و صحیح از آنها را راه گشای کشورهای در حال توسعه در صحنه ی رقابت جهانی و ارایه ی خدمات به شهروندان دانسته است.

هم زمان با تحولات قرن بیستم و فرایند جهانی شدن در عصر حاضر، فناوری اطلاعات و ارتباطات، امکان ظهور جامعه ی شبکه ای را فراهم آورده است که تعاریف جدیدی از هویت ها و جوامع انسانی عرضه می کند. جهان جدید به صورت شبکه ای در آمده که بافت اصلی آن را اطلاعات و نظام ارتباطات الکترونیک تشکیل می دهد. در پس این جامعه ی شبکه ای، تغییر ماهیت مراودات اجتماعی به شکل جوامع مجازی و معاشرت های الکترونیکی از طریق متون الکترونیک و سیستم چند رسانه ای به عنوان محیط نمادین پدید آمده است که باعث پیدایش نوعی نا امنی اجتماعی و جرایم و بزهکاری های جدید در فضاهای مجازی شده است (احمدوند و عطایی، ۱۳۸۵).

تحقیقات در خصوص اینترنت و فضای مجازی همگی حاکی از مزایای بی شمار آنها در قرن حاضر می باشند، اما مزایای جذاب و منحصر به فرد آنها نباید افراد را از معایب آنها غافل بدارد. دختران و پسران نوجوان و جوان به قصد تفریح و سرگرمی در شبکه های مجازی عضو می شوند و پس از مدت زمان کوتاهی با انواع درخواست های دوستی از سوی کاربران این شبکه ها مواجه می شوند، حال آن که تقریباً هیچ یک از آن افراد را نمی شناسند. آسیب های وارده به افراد در دنیای مجازی انواع مختلفی از مالی، جانی، روحی و روانی دارد. به همین سبب بر همگان از جمله دست اندرکاران و کارشناسان مسایل فناوری اطلاعات و ارتباطات، پلیس سایبری و بیشتر از آن بر پدران و مادران واجب است تا آگاهی خود را در مورد تهدیدات و آسیب های نوپدید ناشی از اینترنت و فضای مجازی افزایش دهند و اقدامات لازم را در این زمینه اجرایی نمایند.

نتیجه گیری

دانستن از نیازهای بشر است و دنیای مجازی اینترنت در حال حاضر به خوبی توانسته است این نیاز را پاسخ دهد و کاربران فضای مجازی در اینترنت به دنبال پاسخ سؤال هایی هستند که در دنیای واقعی ممکن است هیچ گاه به آن دست نیابند. فناوری اطلاعات با سرعت شگفت انگیزی تمامی ارکان حیات بشری از جمله مقوله ی نظم و امنیت و آرامش عمومی را دستخوش تحولات و دگرگونی های اساسی نموده است (احمدوند و همکار، ۱۳۸۵). حریم خصوصی افراد آن قدر اهمیت دارد که احترام به آن در قرن حاضر از مرزهای سنتی دین و اخلاق فراتر رفته و در بیشتر کشورهای جهان ضمانت قانونی پیدا کرده است، اما شئون انسانی و اهمیت حفظ آن در فضای مجازی و امنیت اطلاعات مبادله شده با چالش هایی مواجه شده و سلامت اخلاقی و حتی جسمانی کودکان و نوجوانان در جامعه به مخاطره افتاده است. اکثر والدین نیز به دلیل عدم آشنایی با اینترنت و ظرفیت های آن و شبکه های اجتماعی فضایی و فناوری های نوین ارتباطی، از رفتارهای آنلاین فرزندانشان در فضای مجازی اطلاعی ندارند. همین مسأله راه را برای صیادان اینترنتی باز می کند تا راحت تر بتوانند طعمه های خود را از میان افرادی انتخاب نمایند که به نوعی دچار انواع آسیب های اجتماعی هستند و بدون در نظر گرفتن تهدیدات و معایب این فضا به دنبال تفریح در آن هستند. فضای مجازی فضایی محدود به افکار کاربران آن است که به دلیل ناشناس بودن فرستنده و گیرنده ی پیام، امکان سو استفاده ی طرفین از هم افزایش می یابد.

صیادان اینترنتی افرادی آگاه و آشنا با فناوری های نوین هستند که با هنرمندی تمام خود را افرادی موجه معرفی می کنند و چون در فضای مجازی امکان شناسایی آنها وجود ندارد، از کاربران ساده و ناآشنا به این محیط سو استفاده می نمایند. موارد سو استفاده ی این افراد در فضاهای مجازی علاوه بر سو استفاده های جنسی و مالی به موضوعاتی همچون همسریابی، دوست یابی، سرمایه گذاری های اقتصادی با در آمد کلان و زود بازده، تحصیل در دانشگاه های معتبر خارج از کشور و مسافرت به دیگر کشورها مرتبط می شود. حتی در بسیاری از وبلاگ ها و رسانه های اجتماعی مجازی، مقولات خطرناکی مانند سست نشان دادن بنیان خانواده، معمولی نشان دادن رخدادهایی مثل

سردی روابط زن و شوهر، طلاق، همجنس گرایی و ... به چشم می خورد. محتوای این گونه وبلاگ ها به طور معمول مشابه است و همه ی آنها به ترویج دین زدایی و باورهای فمینیستی می پردازند و خصلت های جوان مسلمان را هدف قرار می دهند. این گونه وبلاگ ها و موضوعات مطرح شده در آنها به سرعت مورد استقبال جوانان قرار می گیرند. شاید بتوان علت جذب جوانان کشور به این گونه فضاهای مجازی را عدم دسترسی آسان به امکانات تفریحی یا هزینه های بالا برای استفاده از آنها بیان نمود.

عدم توجه ی کافی والدین به فرزندانشان نیز می تواند یکی از دلایل روی آوردن آنها به چنین شبکه هایی باشد. همچنین، با توجه به چالش پیرامون روابط بین دو جنس و تدوین برنامه های جداسازی جنسیتی به نظر می رسد که آسان ترین، در دسترس ترین و در عین حال محرمانه ترین فضا جهت ایجاد چنین رابطه ای، اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی باشند. مزایای فوق العاده ی اینترنت و فضای مجازی را نمی توان انکار کرد، زیرا در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه ی افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه ی نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه ی والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم می باشد و برای جلوگیری از هم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می شود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید. به منظور پیشگیری و کاهش آسیب های نوپدید در اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی راهکارهایی مطرح شده اند که در صورت اجرای به موقع و مناسب می توانند ثمر بخش واقع شوند:

۱. برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر امور فرهنگی در شهرستان ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.
۲. برگزاری کلاس های آموزشی در مدارس جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری های جدید و نحوه ی استفاده ی صحیح از آنها.
۳. وضع قوانین سختگیرانه تر جهت برخورد با مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.
۴. آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه ای و اقدام در جهت نا کارآمد کردن دسیسه های دشمنان در این زمینه.
۵. پخش آگهی های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو و تلویزیون در جهت افزایش آگاهی خانواده ها در خصوص خطرات ناشی از اینترنت.

۶. گذراندن اوقات بیشتری با فرزندان در فضای بیرون از خانه به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلا نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.
 ۷. پخش برنامه های کوتاه آموزشی درباره ی مزایا و معایب اینترنت از زبان ورزشکاران و هنرمندان محبوبی که عموماً جوانان آنها را الگوی خود قرار می دهند.
 ۸. طراحی بازی های رایانه ای به گونه ای که در آنها انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راهکارهایی جهت آشنایی و مقابله با آنها تعبیه شده است.
 ۹. طراحی و تدوین بخشی در کتاب های درسی در ارتباط با آشنایی دانش آموزان با فناوری های جدید، اینترنت و خطرات بالقوه ی آنها.
 ۱۰. با توجه به این که فضای مجازی بسیار گسترده است و افراد می توانند از هر گوشه ی دنیا به یکدیگر پیام ارسال نمایند، این امکان وجود دارد که مجرم و قربانی هر یک در کشوری متفاوت ساکن باشند؛ لذا، ضروری است تا یک هماهنگی بین المللی میان پلیس سایبری تمامی کشورهای برخوردار از این فناوری ها صورت گیرد تا در صورت امکان، جلوی ارتکاب جرم گرفته شود یا پس از ارتکاب، امکان بازداشت و مجازات مجرم سریع تر و آسان تر صورت گیرد.
 ۱۱. ساخت و پخش فیلم ها و سریال هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن.
 ۱۲. استفاده از آموزه های دینی از جمله امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل اجتماعی توسط هر شخص.
 ۱۳. هنجارسازی های مثبت و ترویج فرهنگ استفاده از اینترنت و فضای مجازی.
- در مجموع، لازم است تا همه ی افراد جامعه به ویژه کارشناسان، معلمان، والدین و از همه مهم تر نوجوانان و جوانان دست به دست هم دهند تا از بروز چنین حوادث تلخ و ناگواری در کشور جلوگیری شود.

منابع:

۱. ابری، انسپه، (۱۳۸۷)، فضای مجازی عرصه ی ظهور خلاقیت، اولین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی، TRIZ و مهندسی و مدیریت نوآوری ایران.
۲. احمدوند، علی محمد؛ عطایی، امیر مسعود، (۱۳۸۵)، نقش فناوری اطلاعات (IT) در سیستم پلیس و فضاهای مجازی جرایم با رویکردی راهبردی، دومین کنفرانس مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات.
۳. استاد حسین، یاسر؛ دلیلی، شیما، (۱۳۸۹)، بومی سازی شبکه های اجتماعی مجازی در مجلات شهری، اولین همایش شهروندی و مدیریت محله ای حقوق و تکالیف.
۴. بزرگواری، رسول، (۱۳۸۸)، واگذاری چپستی اخلاق در شهر الکترونیکی، دومین کنفرانس بین المللی شهر الکترونیک.

۵. ثنایی، باقر. (۱۳۷۹). آسیب شناسی خانواده. نشریه ی پژوهشی تربیتی، سال اول، شماره ی ۳.
۶. حقیقی، مهرداد، (۱۳۸۸)، مجازی سازی راهکاری برای آینده، دومین کنفرانس بین المللی شهرداری الکترونیکی.
۷. فخریان، فرزانه، (۱۳۹۰)، روش کنترل و هنجارسازی مثبت برای استفاده از فضای مجازی در ایران، همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه ی پایدار.
۸. فراست، زهرا. (۱۳۸۱). بررسی و مقایسه ی منبع کنترل و رضایت زناشویی در بین زنان شاغل (معلم) و خانه دار شهر تهران. پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
۹. کرمشایی، فائزه؛ پناهی، امین؛ صادق نیا، احمد؛ زبیدی، یاسر، (۱۳۹۰)، بررسی اعتیاد به اینترنت و فضاهای مجازی در بین جوانان و نوجوانان، همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه ی پایدار.
۱۰. کشتی ارای، نرگس؛ اکبریان، اکرم، (۱۳۹۰)، عصر مجازی و چالش های پیش رو، اولین کنفرانس بین المللی شهروند مسئول.
۱۱. کفاشی، مجید. (۱۳۸۹). آثار نظم و تضاد خانواده بر خشونت علیه کودکان. فصلنامه ی پژوهش اجتماعی، سال سوم، شماره ی ۶.
۱۲. مانلی، برندن، (۱۳۸۱)، گواهی نامه ی بین المللی کاربری کامپیوتر ICDL "سطح اول" (ترجمه ی مرتضی متواضع)، تهران، مؤسسه ی فرهنگی هنری دیباگران تهران.
۱۳. نیسی، جمیل؛ مد حج، نضال، (۱۳۹۰)، بررسی حریم خصوصی و حمایت داده های محیط سایبری در مقررات کیفری ایران با نگاهی تطبیقی به مقررات کیفری کشورهای آلمان، انگلستان و ایتالیا، همایش ملی شهر الکترونیک.
۱۴. نظری، علی محمد؛ نوابی نژاد، شکوه. (۱۳۸۴). بررسی تأثیر برنامه ی بهبود بخشی ارتباط بر رضایت زناشویی زوجین هر دو شاغل. تازه ها و پژوهش های مشاوره، شماره ی سیزدهم، جلد ۴.
۱۵. یاسمی نژاد، عرفان؛ آزادی، اکرم؛ امویی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردها و استراتژی ها، همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه ی پایدار.

16. Bartholomew, Mitchell K.; Schoppe-Sullivan, Sarah J.; Glassman, Michael; Dush, Claire M. Kamp; Sullivan, Jason M., (2012), New Parents' Facebook Use at the Transition to Parenthood, *Family Relations*, v61 n3 p455-469.
17. Wodarz, Nan, (2011), Hiring, Social Media, and E-Due Diligence, *School Business Affairs*, v77 n11 p8-10.
18. Hunter, Eileen, (2012), Class List [not equal to] Friend List, *Educational Horizons*, v90 n2 p21-22.
19. Cassidy, Wanda; Brown, Karen; Jackson, Margaret, (2012), "Making Kind Cool": Parents' Suggestions for Preventing Cyber Bullying and Fostering Cyber Kindness, *Journal of Educational Computing Research*, v46 n4 p415-436.
20. Madge, Clare; Meek, Julia; Wellens, Jane; Hooley, Tristram, (2009), "Facebook," *Social Integration and Informal Learning at University: "It Is More for Socialising and Talking to Friends about Work than for Actually Doing Work"*, *Learning, Media and Technology*, v34 n2 p141-155.
21. Gjoka, Mina, (2010), *Measurement of Online Social Networks*, ProQuest LLC, Ph.D. Dissertation, University of California, Irvine.
22. Al-Sanaa, Bashaier, (2009), *Intimate Strangers and Estranged Intimates: An Investigation of the Impact of Instant Messaging and Short Message Service on the Size and Strength of Social*

Networks in Kuwait, ProQuest LLC, Ph.D. Dissertation, The University of Southern Mississippi.